

Aleksander Bołdyrew

 <https://orcid.org/0000-0002-8626-9582>

Najstarszy inwentarz zbrojowni nieświeskiej (1569)

The Oldest Inventory of the Nieśwież Armoury (1569)

Abstrakt: Artykuł omawia zbrojownię w Nieświeżu (własność Radziwiłłów) w połowie XVI w. Podstawowym źródłem do tego zagadnienia jest inwentarz sporządzony w 1569 r. Wymienia on ponad 500 elementów uzbrojenia. Wśród nich 220 egzemplarzy uzbrojenia ochronnego, 126 egzemplarzy uzbrojenia zaczepnego (wśród nich 47 razy broń drzewcową) oraz 115 elementów rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego. W 1569 r. w zbrojowni radziwiłłowskiej spisano między innymi broje płytowe, hełmy, tarcze, włócznie, halabardy, ręczną broń palną, a także włoskie, niemieckie i orientalne siodła z aksamitnym lub skórzanym, w tym kurdybanowym, pokryciem.

Słowa kluczowe: Rzeczpospolita Obojga Narodów, zbrojownia radziwiłłowska, zamek w Nieświeżu, inwentarz z 1569 r.

Rozwój łódzkiego ośrodka bronioznawczego (łódzkiej szkoły bronioznawczej) przebiegał nie tylko w oparciu o szerokie i efektywne badania archeologów skupionych wokół ośrodków: „panowskiiego” i uniwersyteckiego (Kajzer 2013: 16–17; Głosek 2020: 16–26). Równoległe zagadnieniami tymi interesowali się także historycy, szukając własnej metody badawczej i opierając się głównie na źródłach pisanych, takich jak rachunki królewskie i wojskowe, inwentarze, umowy handlowe, statuty cechowe, a szczególnie opisy sztuk mistrzowskich (Szymczak 2008: 6).

Do typowych źródeł gospodarczych można zaliczyć inwentarze, a wśród nich dość unikalny zbiór inwentarzy rezydencji radziwiłłowskich. Spisano w nich tysiące przedmiotów znajdujących się w siedzibach rodu, a jednym z ciekawszych jest spis z 1569 r. Wówczas po raz pierwszy uwzględniono wśród spisywanego stanu posiadania uzbrojenie przechowywane w Nieświeżu. Jest to dowód obecności ogromnej kolekcji w miejscu jej wytworzenia (zgrupowania) już w połowie XVI w. O ile bowiem stosunkowo łatwo określić (szczególnie w odniesieniu do największych dzieł sztuki), co znajdowało się w zbrojowni nieświeskiej, o tyle doprecyzowanie kiedy się w niej pojawiło i w jakiej skali, nie jest już tak proste.

W powszechnym mniemaniu uzbrojenie radziwiłłowskie kojarzone jest tylko i wyłącznie z tak zwaną zbrojownią nieświeską. Tymczasem każda z gałęzi licznego

i wpływowego rodu posiadała własny zbiór przedmiotów luksusowych, wśród których uzbrojenie stanowi tylko pewien odsetek całości. Jest on jednak istotny z kilku powodów. Po pierwsze ilość i niezwykłość zgromadzonych przedmiotów dobitnie świadczy o potęgde i możliwościach finansowych Radziwiłłów. Znaczenie kolekcji z Nieświeża jest symboliczne, poczynszy od jej założenia, zapewne gdzieś w pierwszej połowie XVI w., lub nawet wcześniej, aż do likwidacji zainicjowanej w latach 1926–1927 przez ordynata nieświeskiego księcia Albrechta Radziwiłła (1885–1935). Rzecz jasna poszczególne elementy zbrojowni nieświeskiej przetrwały w różnych muzeach i zbiorach prywatnych, jednak sama kolekcja przestała istnieć. Po drugie, liczne grabieże, których dokonano na wszystkich zbiorach radziwiłłowskich, oraz przemieszczenia artefaktów między siedzibami rodowymi, spowodowały zmianę pierwotnego stanu posiadania poszczególnych osób. Kolekcje broni nie narastały więc tylko i wyłącznie w kolejnych pokoleniach, nie były to zbiory stałe. Częściowo je uzupełniano, przemieszczano, sprzedawano i tracono. Po trzecie wreszcie, jak słusznie zauważył Zdzisław Żygulski jun. (1982: 202) [...] *obok jagiellońskiej, była to najbogatsza zbrojownia Rzeczypospolitej w okresie renesansu. Powstawała na pewno jako wynik współzawodnictwa kolekcjonerskiego z królem, a nie bez wpływu była też podobna rywalizacja z księciem Albrechtem pruskim, znakomitym znawcą militariów*. Badacz pisał oczywiście o zbrojowni nieświeskiej, która była jedną z kilku radziwiłłowskich. W momencie publikacji swego dzieła krakowski historyk sztuki był przekonany, że nie zachowały się żadne ślady po wczesnym etapie istnienia zbiorów. Za podstawowy przekaz uznawał prace z początku XX w. (Ehrenthal 1900–1902; Bersohn 1904) oraz katalogi aukcyjne z lat 1926 i 1927 (domu aukcyjnego Christie), a także zachowane w wielu muzeach zabytki.

Inwentarze radziwiłłowskie zostały już odnotowane w literaturze, poddane również były wstępnym badaniom. Godną uwagi pozycją jest praca historyka sztuki Tadeusza Bernatowicza (1998: 10, 17, 23–26), który zestawiał spisy odnoszące się bezpośrednio do rezydencji nieświeskiej oraz wykorzystał pewne zawarte w nich informacje. Jeśli jednak chodzi o uzbrojenie, to trzeba podkreślić, że autor skupił uwagę głównie na omówieniu zachowanych luf armatnich, które powstawały w odlewni nieświeskiej poczynszy od schyłku XVI w. bądź były własnością Radziwiłłów. T. Bernatowicz skupił się głównie na zdobieniach oraz inskrypcjach wykonanych poprzez odlew wraz z lufą. Pozostałe elementy uzbrojenia odnotował zbiorczo. Armaty i odlewnie radziwiłłowskie omówił białoruski badacz Miłkōla Volkay (Volkay 2015; Bołdyrew 2019). Kilka artykułów eksponatom pochodzącym z Nieświeża poświęcił Mariusz Cieśla (2009; 2012a; 2012b; 2013; 2015).

W zasadzie żaden z przywołanych badaczy nie odniósł się bezpośrednio ani do najstarszego, zachowanego inwentarza, który sporządzono w 1563 r. (Archiwum, sygn. 1), ani do pierwszego, zawierającego informacje na temat uzbrojenia, spisane w 1569 r. (Archiwum, sygn. 2). Inwentarz z 1569 r. został sporządzony

w specyficznym momencie, to znaczy w chwili przemieszczenia zbioru z Nieświeża do Czarnawczyc, co samo w sobie potwierdza „mobilność” zbioru i fakt, że dopiero z czasem Nieśwież stał się głównym miejscem deponowania zbiorów przez gałąź Mikołaja Radziwiłła „Czarnego” (1515–1565) i jego syna Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła „Sierotki” (1549–1616).

Omawiany zabytek rękopiśmiennictwa jest podwójnym poszytem. Po pierwszej bowiem karcie inwentarza z 1569 r. wszyto składkę mniejszego formatu, będącą innym zestawieniem dóbr przeznaczonych do ekspedycji do majątku czarnawczycyckiego. Mniejszy poszyt zapisano do połowy objętości, ostatnie karty są puste. Co prawda w nagłówku autor stwierdził, że *Te klejnotij nieboszki Paniejz zapisaniem Je(g)o X(iazęcej) M(oś)ci przez pana Gandolfa do Czarnawczycz poslałem roku 1569 Augusta 17* (Archiwum, sygn. 2: 2), lecz na ostatniej stronie, inną ręką, sporządzono notatkę *Regestrz Klejnotow do Czarnawczycz postanych in Aug(gusto) 1565* (Archiwum, sygn. 2: 14). Najprawdopodobniej drugi wpis jest o wiele późniejszy i z niewiadomych powodów stanowi omyłkę osoby opracowującej ten konkretny inwentarz. Dalszy ciąg poszytu stanowi już zupełnie inny wykaz (od s. 15), spisany trzecią ręką i to właśnie w nim po raz pierwszy wykazano liczne elementy uzbrojenia (Archiwum, sygn. 2: 15–45). Do dziś zachowały się trzy, bez mała tożsame, kopie tego spisu. Wykazują one w zasadzie identyczny zespół przedmiotów, należących do zbiorów nieświeskich. Niestety, w oparciu o ten dokument nie można stwierdzić, czy zespół stanowił całość zbiorów, czy tylko jakąś ich część, którą właściciel zdecydował się przenieść do Czarnawczyc. Na podstawie datowania inwentarza można określić, że dysponentem był zapewne Mikołaj Krzysztof „Sierotka”.

Omawiany spis zawiera wykaz ponad 560 pozycji, przy czym dziewięć z nich to pary, zatem ogólna liczba wymienionego uzbrojenia jest nieco wyższa. Zbiór ten stanowi nieco ponad 40% wszystkich przedmiotów odnotowanych w omawianym inwentarzu. Ogólny ogląd zawartości tego zabytku pozwala określić, że już w początkowym okresie wzrostu potęgi rodu zbrojownia nieświeska pełniła ważną rolę. Jednocześnie należy pamiętać, że inwentarz sporządzono jeszcze przed podjęciem prac nad budową obecnie istniejącego kompleksu pałacowego. Zapewne rację ma T. Bernatowicz twierdząc, że zinwentaryzowany zbiór przeniesiono do pozyskanych dóbr w Czarnawczycach właśnie w związku z podjęciem zakrojonych na szeroką skalę prac budowlanych. Budowa nowego kompleksu pałacowego była wynikiem fatalnego stanu starego, drewnianego dworu obronnego należącego do Mikołaja „Czarnego” (Bernatowicz 1998: 10).

Najliczniejszą kategorią zamieszczoną w inwentarzu są elementy uzbrojenia ochronnego: 107 zbroi lub ich fragmentów, 93 hełmy i 20 tarcz (łącznie 220). Aż 30 było *siorcow pancerzowych*, prócz nich zaś 26 *zbroj czarnych barwyanych ze wszystkimi sztukami*. Na uwagę zasługuje też *karacyna na czarnym yaxamycie nitowana z rękawami*, a przede wszystkim *zbroja szmalcowana hecowana miesci na byaliem*

szturmbabem z bartem y pliachownic para (Archiwum, sygn. 2: 15). Wśród hełmów również widoczna jest przewaga uzbrojenia służącego raczej do walki niż ekspozycji, to jest między innymi 36 *szturmbabow do piesze(go) liudu szmalcowanych* i 25 *pryllbic kozackich* (Archiwum, sygn. 2: 15). Z kolei tarcze stanowiły kategorię jednolitą, ponieważ reprezentowało je 20 *tarcy husarskich z orlami* (Archiwum, sygn. 2: 18). Zapewne egzemplarze te przypominały tarczę przechowywaną w British Museum (nr inw. 1881,0802.138), która ma malowaną również stronę wewnętrzną.

Prócz tego zapisano 126 przedmiotów, które należą do uzbrojenia zaczepnego (najliczniejsza grupa to broń drzewcowa: 47 egzemplarzy). Inwentarz nie potwierdza dużego rozpowszechnienia halabard, skoro odnotowano ich jedynie pięć, do tego wszystkie były *s herby*, co zdaje się sugerować, że była to raczej broń reprezentacyjna, a nie bojowa. Natomiast liczebnie (21 sztuk) górują oszczepy i sefeliny, czyli w zasadzie odmiany tej samej broni (Archiwum, sygn. 2: 16). Broń obuchową reprezentują 24 *czekany* i 4 *kylofy*, zapewne nadziaki (Archiwum, sygn. 2: 16). Dość liczną grupę stanowiła ręczna broń palna – były to jednak wyłącznie rusznice. Ale z drugiej strony trzeba odnotować, że sześć z nich miało zamki kołowe, co koresponduje z przypuszczeniem, że ten typ zamka był popularniejszy niż wcześniej zakładano w oparciu o analizę materiału wykopaliskowego lub egzemplarzy muzealnych (Bołdyrew 2014: 84). Bardzo interesujący jest zapis dotyczący niezwykłej strzelby: *rucznica krotka o dwie rurach w lozi zeliaznim y [z] zamkami* (Archiwum, sygn. 2: 15). Ten niespotykany okaz krótkiej „dubeltówki” stanowi w skali wszystkich zbrojowni radziwiłłowskich tylko przedsmak przechowywanych w nich zabytków.

Kolejnych 115 przedmiotów to zbiór części rzędu końskiego i oporządzenia jeździeckiego, wśród którego warto zwrócić uwagę na 30 siodeł: włoskich, niemieckich (brunswickich) i husarskich krytych aksamitem, safianem i kurdybanem. Na koniec warto wspomnieć o 98 proporcach, tureckim bębnie i komplecie skrzydeł husarskich.

Całość zbioru odnotowanego w inwentarzu, ze względu na swoją liczebność, mogła stanowić jednocześnie całość zbioru nieświeskiego, lecz równie dobrze mogła być jedynie wyborem przeznaczonym do konkretnego transportu. Niezależnie od tego, rozmaitość i bogactwo kolekcji zaskakuje z dwóch powodów. Po pierwsze, widać wyraźnie skłonność do gromadzenia zarówno okazów kosztownych, jak i czysto użytkowych, o zachodnioeuropejskiej, ale i orientalnej proweniencji. Już samo to świadczy o możliwościach rodu i nieprzeciętności zbioru uzbrojenia, słusznie uznanego przez Z. Żygulskiego jun. za swoisty fenomen kulturowy. Po drugie, ilość wykazanego uzbrojenia dowodzi, że zbrojownia nieświeska sięga swoimi korzeniami przynajmniej pierwszej połowy XVI w. Jest zatem starsza niż kojarzony dziś z Nieświeżem kompleks pałacowy, w którym kolekcję przechowywano aż do momentu jej wyprzedania.

Aneks

W aneksie pominięto słowo „item” rozpoczynające każdy kolejny wiersz wpisu. We właściwej części inwentarza pominięto znak „|” (koniec wiersza w podstawie wydania) kończący wpis dotyczący konkretnej pozycji, zachowano go natomiast w obrębie poszczególnych wpisów. Nagłówki kolejnych partii wykazu oznaczono pogrubieniem. Znak „y” oraz „y” oddano za pomocą „y”, natomiast „j” zapisane w podstawie wydania jako samogłoska (na przykład: między dwoma spółgłoskami, na końcu wyrazu po spółgłosce) oddano jako „i”. Znakom „v” i „u” w podstawie wydania przypisano współczesną wartość fonetyczną. Edycję przygotowano w oparciu o *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.* autorstwa Adama Wolffa (Wolff 1957; Tandecki, Kopiński 2014: 328–354).

Zastosowane znaki edytorskie

- | – koniec wiersza w podstawie wydania
- [] – nawiasy wydawcy
- () – nawiasy podstawy wydania
- [s] – potwierdzenie wyrazu w podstawie wydania
- [?] – wątpliwość w odczycie podstawy wydania
- [s. nr kursywą] – numer nowej strony podstawy wydania
- [-] – opuszczenie wydawcy

[s. 1]

Reiestr skarbowy to iest opisanie | wszystkie(go) rynthunku woiennego | [początek zapisu w lewej kolumnie] jako zbroy | kirisow | shtrzelby | mieczow | szefelinow | puklerzow [koniec zapisu w lewej kolumnie] | [początek zapisu w prawej kolumnie] szat, ochędostwa rozneg(go) | y ynnych cudzoziemskie(go) | stroiu rynthunkow | kobiercy kilimow | czego iest barzo wiele [koniec zapisu w prawej kolumnie]

Y drugi reiestr zlota srebra | kleinotow ss czego iest | staroswiczkami nazwiski barzo | wiele

Y trzeci reiestr kleinotow Xiezny I(eij) M(oscij) | w roku 1569 przepisanych y do | Czarnawczyc odesłanych z Nieswie|za przez P(ana) Gandolfa

[-]

[s. 15]

W komnacie te rzeczy złożone były

zbroy czarnych barwyanych ze wszystkimi sztukami 26

kierysi pobieliane 2

polukierisie pobieliane 1
roszkop na głowę kónską 1
zbroj kolczych do gonithwy 2
roszkopow na głowy końskie 2
szturmhabow¹ do piesze(go) liudu szmalcowanych 36
szturmhabow z nosami do yezne(go) liudu szmalcowanych 13
szturmhabow miescy pozlocystych 2
szturmhabow poliorowanych do piesze(go) liudu 9
szturmhab zawarty szmalcowany 1
pancerzow barwyanych 15
zarękawj pancierzowych 15
siorcow² pancierzowych z liacami 30
pancerz drobne(go) kolka s krótkimi rękawy u które(go) przędziele szrzebrnych 3
haciele 1 | paski z bliazkami u pukliami szrzebrnymi
zarękawie pancierzowe drobne(go) kolka krótkie s cikliami mosyądzowymi 1
pludry pancierzowe drobne(go) kolka u których liać pancierzowy u które(go) przędziele szrze|brnych 2 haczei s paskami 2
lissć [s] pancierzowy 1
obocyzyk pancierzowy kolka nienitowane(go) 1
sztuka pancierza drobne(go) kolka s cykliami mosziądzwymi
karacyna na czarnym yaxamicie nitowana z rękawami 1
zbroya szmalcowana hecowana miesci na byaliem a\turmhabem z bartem y plia-
chownic para 1
szyszaków 7
prylbic³ kozackich 25
karwaszy 2
roszkopow na głowy końskie 8
czapek yedwabnych czarnych s kagancy pobielianymi 12
czapek yedwabnych czarnych s kaganci karzonymi 9

Rucznicy y kiliofi

rucznicz s kolami⁴ długich 5
rucznicia s kole m dluga koscią oprawyona 1
rucznic długich hubczastich 4

---

1 Szturmaki.

2 Szorce.

3 Przyłbic.

4 Z zamkami kołowymi.

rucznic krótkich [z] zamkami kosciań oprawionych 4
 rucznic krótka o dwie rurach w lozi zeliaznim y zamkami 1
 rucznic krótkich w prostych lozach 6

[s. 16]

rusznic w prostym lozu krótszych 6
 kiliof zeliazny z rucznicą y zamkiem 1
 kiliof pozłocisty miesci y [z] syeierką 1
 kiliof zeliazny hecowany 1
 kiliof zeliazny czarno szmalcowany 1
 czekanow 24
 aliabartow z herby 5

Szefeliny y puklierze

szefelin hecowany s kutasami yedwabiu czyrwone(go) y ze zlotem 1
 szefelin długie(go) zeliaza rogaty 1
 szefelin na xtalt karaska s forbotą⁵ czarną yedwabną 1
 szefelin nie nasadzony 1
 oszczepów barwyanych 17
 puklierz na czarnym yaxamicie s czyrwoną forbotą s promienmi zeliaznymi pozłocistimi | y z miesięcy y z gwiazdami 1
 puklierz pobieliany 1

Mieczyki y pasy

mieczyk szmalcowany w rzemiennych poszwach 1
 mieczyk pobieliany w rzemiennych poszwach 1
 miecz wielki szmalcowany w rzemiennych poszwach 1
 szpada miescy pozłocista s pasem y s puynaliem 1
 kordek szmalcowany w [rz]yemiennych poszwach 1
 puynal⁶ w axamitnych poszwach s pozliotką y srebrem nakrapiany s pasem 1
 forimęt⁷ do szpady hecowany pozłocystj y z glowicą 1

5 Forbota – koronka pleciana [...] z nitek złotych, srebrnych lub jedwabnych [...], zob. *Słownik polszczyzny...* 1973, t. VII: 95. Frędzla.

6 Puginał.

7 Furdymant, furdymant – kosz (jelec koszowy) broni siecznej/kolnej, zob. *Encyklopedia...* 1901: 162 (z niem. Vorderhand); *Słownik staropolski...* (ok. 1920): 75 (z wł. guardamano); Kitowicz 1925: 300 (*wymyślono do szabel takie krzyże, że całą rękę okrywały; i zwał się taki krzyż furdymant, składał się z prętów żelaznych jak klatka i z blachy w środku wielkości dłoni*); Gradowski, Żygulski 2000: 5.

puynal pozłocisty w axamitny poszwach 1
puynal nieoprawiony w pargaminie 1
pas do miecza axamitny s cętkami szmalcowanymi 1
pas do spady axamitu zolte(go) wzoriste(go) 1
pas do spady axamitu zolte(go) gładkie(go) 1
pas do spady axamitny czarny s cętkami pozłocistymi 1
pas do spady axamitu szare(go) s cętkami mosiądzowymi szmalcowanymi 1
paski 2 krotkie do dwu szpad axamitne s cętkami pozłocistimi
prochownica koscyana pozłocista bez sznura 1
prochownica szmalcowana [ze] sznurem 1
prochownica na xtalt fiaszkj axamitem czarnym krita [ze] sznurem 1
ładunki yedne pozłociste drugie proste 2
ostrog pozłocistich y niepozłocystich roznych par 8

[s. 17]

Siodła

siodło włoskye axamitu czarne(go) z lękami bliachowymi pozłocystymi 1
siodło włoskye axamitu byale(go) z lękami bliachowymi pozłocystimi 1
siodło włoskich [s] axamitu czarne(go) z lękami bliachowymi pozłocistymi 3
siodło włoskye axamitu czarne(go) złotymi sznurkami haftowane 1
siodło włoskie axamitu czarne(go) stare(go) 1
siodel włoskich kurdwano(wy)ch yaxamitem bramowanych z lękami blyachowymi
| szaro kurzonymi 3
siodło włoskye safianem czarnym krite s forbotą yedwabuyu brunatne(go) z lękami
| wybyanymy [w] quyaty⁸ 1
siodel brąszwickich barwyanych starych skórą czarną powliczonych z lekami⁹ |
bliachowymi szaro kurzonymi 6
siodło włoskye stare debyane¹⁰ 1
siodel husarskich safianem kritych 6

Rzędy

rząd yaxamitu czarne(go) s forbotą sznurkami srebrnymi y s kutasami 1
rząd yaxamitu czyrwone[go] s cętkami pozłocistymi 1
rząd yaxamitu czarne(go) haftowany złotymi y sreb[r]nymi sznurkami 1
rząd haxamitu czarne(go) okręcony złotymi sznurkami 1

---

8 Kwiaty.

9 Lękami.

10 Dębowe, terlica dębowa?

rząd yaxamitu czarne(go) s forbotą yedwaby[u] czerwone(go) y ze zlotem 1
 rzedy yaxamitu czarne(go) s paskamj y cętkami pozlocystymi nabywane 2
 rządow yaxamitu czarne(go) cętkami pozlocystymi nabiyane 5
 rząd yaxamitu czarne(go) stary s forbotami 1
 rządow bliachowych barwyanych 10
 uzda yaxamitu czarne(go) turecka z mąsztukiem 1
 uzdyenica rzemienia byale(go) turecka 1
 mąsztukow¹¹ 3
 pukliow do mąsztukow par 6
 strzemion pozlocystych par 8
 ostrog husarskich pozlocystych para 1
 dek na kon husarsky haftowany zlotymi srebrnymi sznurkami axamitu yatlasz |
 roznyymi s forbotą długą sukнем czerwonym podszyty 1
 przykrycie axamitu czerwone(go) na woylok pod siodlo husarskie haftowane
 axamitami | roznyymi y sznurkami zlotymi i srebrnymi y talietą¹² zoltą ze zlotem 1
 podkladaczow na zadny lęk husarskich bramowanych yaxamitem [s] czarnym 4
 pokrowiec maliowany na siodlo mamalickye¹³ 1
 wezglowko axamitu czerwone(go) haftowane 1
 skrzydla axamitu czerwone(go) haftowane zlotymi sznurkami para 1

[s. 18]

[--]

sahaydak tatarsky [z] strzałami 1

lukow tureckich 2

[--]

tarczy husarskich z orłami 20

drzewiec brąszwickych czarnych 21

[--]

[s. 20]

proporców husarskich kitayki białey y czarney par 6

proporce husarsky czarney kitayki dlugi 1

proporców husarskich hrasu [?] czarne(go) par 46

proporców husarskich zoltey kitayki par 3

proporców husarskich harasu czirwone(go) y plotna kolienskie(go) bialie(go) par 12

¹¹ Munsztuki.

¹² Taftą?

¹³ Mameluckie.

proporce [s] husarski czarney y byalei kytayki 1
proporci husarskie malowane s kitaiki bialej y czarney 2
proporec [s] brąszwicki kytayki bialej czarney y czirwoney 2
proporzikow brąszwickich kytayki czarney s kutasikami bialimi 2 4
[--]

proporec [s] do trąby s kitayki bialej czarney y czyrwoney 1
znak hetmański kitayki bialej czarney y zoltey 1
koszul kolienskich pod pancierz wisziwanich yedwabiem czarnym 3
[--]

[s. 21]

bęben turecki 1

Bibliografia

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów,
Dział XXVI: rejestry skarbców i wszelakiego ruchomego majątku, sygn. 1, 2.

Opracowania

- Bernatowicz T. (1998), *Monumenta variis Radivillorum. Wyposażenie zamku nieświeckiego w świetle źródeł archiwalnych*, cz. 1, XVI–XVII wiek, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Bersohn M. (1904), *Dawna zbrojownia książąt Radziwiłłów w Nieświeżu*, b.w., Warszawa.
- Bóldyrew A. (2014), *The Armament of Polish Mercenary Infantry in the First Half of the 16th century*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 27, s. 79–85.
- Bóldyrew A. (2019), *Studies on the Jagellonian and Polish-Lithuanian Commonwealth Artillery (a Side Note on Mikola Vólkay’s Artylerya Nassvisbskaga zamka)*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae”, 32, s. 237–241, <https://doi.org/10.23858/FAH32.2019.016>
- Cieśla M. (2009), *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w Metropolitan Museum of Art w Nowym Jorku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości”, 46, s. 23–54.
- Cieśla M. (2012a), *Kunz Lochner płatnerz królów i książąt renesansu*, „Prace Komisji Historii Wojen i Wojskowości PAU”, 8, s. 153–167.
- Cieśla M. (2012b), *Zbrojownia Radziwiłłów z Nieświeża i broń związana z Polską w Zbrojowni Higginsa w Worcester, Philadelphia Museum of Art i The Fitzwilliam Museum w Cambridge*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, 1, s. 43–65.

- Cieśla M. (2013), *Zbrojownia Radziwiłłów – ostateczny upadek*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, 2, s. 9–31.
- Cieśla M. (2015), *Napierśnik i naplecznik kostiumowy z Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie na tle zbroi tego typu*, „Studia z Dziejów Wojskowości”, 4, s. 9–55.
- Ehrenthal M. (1900–1902), *Die fürstlich Radziwillsche Rüstkammer zu Nieśwież*, „Zeitschrift für Historische Waffenkunde”, 2, s. 142–145, 221–223, 276.
- Encyklopedia staropolska ilustrowana* (1901), t. II, Druk. P. Laskauera i W. Babickiego, Warszawa.
- Głosek M. (2020), *Początki i rozwój studiów bronioznawczych w Łodzi*, [w:] T. Grabarczyk, M. Pogońska-Pol (red.), *Oblicza wojny. Armia kontra natura*, t. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 13–30, <https://doi.org/10.18778/8220-057-7.02>
- Gradowski M., Żygulski jun. Z. (1998), *Słownik uzbrojenia historycznego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kajzer L. (2013), *O meandrach polskiego bronioznawstwa słów kilka*, [w:] P. Strzyż, W. Świętosławski (red.), *Broń zwierciadłem epoki. Andrzeja Nadolskiego bronioznawcze dokonania i inspiracje*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź, s. 13–21.
- Kitowicz J. (1925), *Opis obyczajów i zwyczajów za panowania Augusta III*, M. Janik (wyd.), Nakładem Krakowskiej Spółki Wydawniczej, Kraków.
- Słownik polszczyzny XVI wieku* (1973), t. VII, F – gończy, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Słownik staropolski M. Arcta* (ok. 1920), A. Krasnowolski, W. Niedźwiedzki (wyd.), Wydawnictwo M. Arcta, Warszawa.
- Szymczak J. (2008), *Pojedyunki i harce, turnieje i gonitwy. Walki o życie, cześć, sławę i pieniądze w Polsce Piastów i Jagiellonów*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- Tandecki J., Kopiński K. (2014), *Edytorstwo źródeł historycznych*, Wydawnictwo DiG, Warszawa.
- Volkay M. (2015), *Artyleria Nasvišbskaga zamka*, Minsk.
- Wolff A. (1957), *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI w.*, „Studia Źródłoznawcze”, 1, s. 155–184.
- Żygulski jun. Z. (1982), *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.

Summary

This article describes Nieśwież armoury (owned by Radziwills) in the half of 16th century. Main source is inventory listed in 1569. In this inventory over 500 elements of arms and armour are mentioned. Among other them 220 defensive weapon, 126 offensive weapon (47 times polearm) and 115 elements of rider's equipment. In 1569 Radziwills' armoury contains plate armours, helmets, shields, spears, halberds, battle-axes, black-powder handguns and italian, german and oriental saddles with velvet, leather or cordovan overlay.

Aleksander Boldyrew

Keywords: Polish-Lithuanian Commonwealth, Radzivils armoury, Nieśwież castle, inventory of 1569

Aleksander Boldyrew

Uniwersytet Łódzki

Instytut Historii

Katedra Historii Średniowiecznej

e-mail: aleksander.boldyrew@uni.lodz.pl

© by the author, licensee University of Lodz – Lodz University Press, Łódź, Poland. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)